

TAUTINIAI SANTYKIAI KLAIPĖDOS KRAŠTE XIX A. ANTROJOJE PUSĖJE – XX A. PIRMOJOJE PUSĖJE (BERLYNO IR OLŠTYNO ARCHYVŲ DUOMENIMIS)

Nijolė Strakauskaitė

Klaipėdos krašto – paribio kultūros regiono – istorinėje raidoje vienas ryškiausių bruožų buvo daugiakultūriškumas. Galima išskirti ne vieną aspektą, atspindintį šį būdingą regiono istorijos bruožą, bet neabejotinai vienas svarbiausių iš jų buvo susijęs su mokyklomis, švietimo politika apskritai.

Ilgus šimtmečius Prūsijos švietimo politika, pirmiausia inspiruota Reformacijos idėjų, kartu su Luteronų bažnyčia buvo lietuvininkų kultūrinės tapatybės išsaugojimo esminė prielaida. Tik XIX a. paskutiniame ketvirtyje situacija smarkiai pasikeitė – mokyklos tapo vienu iš svarbių įrankių, vykdant pangermanizmo politiką. Šis liūdnas paradoksas atsispindėjo ir Klaipėdos krašto mokyklų raidoje. Klaipėdos krašto terminą patogumo dėlei vartosime kalbėdami ne tik apie regiono istoriją po 1919 m., kai šiam terminui buvo suteiktas aiškus politinis apibrėžtumas, bet ir aptardami XIX a. antrosios pusės situaciją, kai oficialiai buvo vartojamas Klaipėdos apskrities terminas (*Kreis Memel*).

Klaipėdos krašto mokyklų istorijos tema jau nemažai rašyta. Paminėtini A. Bruozio darbai, kuriuose akcentuojamos pastangos XX a. pradžioje sugrąžinti lietuvių kalbą į krašto mokyklas¹. Klaipėdos krašto mokyklų reikalai 1923–1939 m. aptariami P. Žostautaitės knygoje, respektuojant Lietuvos vyriausybės interesus Klaipėdos krašte². Šį aspektą papildė ir M. Purvino memuarai apie Klaipėdos krašto mokyklų draugijos veiklą³. Šio straipsnio autorė taip pat yra rašiusi apie švietimo problemas Mažajoje Lietuvoje ir Klaipėdos krašte, siekdama išryškinti švietimo vaidmenį formuojantis lietuvininkų elitui, bei mokyklų įkaitinę situaciją Lietuvos ir Vokietijos politinėje konkurencijoje Klaipėdos krašte⁴. A. Juškos didelės apimties darbe⁵ aprašoma ir Klaipėdos krašto mokyklų istorija, ypač gausu faktų apie kaimo mokyklas, kurias daugiausia lankė lietuvininkų vaikai. Šios publikacijos paremtos tik Lietuvos archyvų medžiaga.

Svarbi priežastis, paskatinusi dar kartą grįžti prie Klaipėdos krašto mokyklų temos, – nauji archyviniai duomenys, aptikti Prūsijos valstybiniame slaptajame kultūros paveldo archyve Berlyne (*Geheimes Staatsarchiv Preussische Kulturbesitz*). Tai daugiausia įvairūs statistiniai XIX amžiaus duomenys apie mokyklas bei į Vokietiją Antrojo pasaulinio karo pabaigoje patekę – greičiausiai nespėjęs evakuoti 1939 m. kovo pabaigoje – lietuviškos organizacijos, Mokyklų draugijos Pagėgių apskrities dokumentai. Į Olštyno valstybinį archyvą (*Archiwum państwowe w Olsztynie*) pateko bylos, saugotos iki Antrojo pasaulinio karo Karaliaučiuje. Kai kurios iš jų fragmentiškai atskleidžia Klaipėdos krašto istoriją. Šių šaltinių publikavimas yra prasmingas, turint galvoje, kad didžioji dalis Klaipėdos krašto archyvalijų dingo Antrojo pasaulinio karo pabaigoje, todėl kiekvienas rastas šaltinių fragmentas yra svarbus rekonstruojant minėtus praradimus.

Ankstyviausi statistiniai duomenys apie Klaipėdos krašto mokyklas (bylų pavadinimuose dažnai aptinkamas terminas *Landratsamt Memel*) yra 1857-ųjų metų: Klaipėdos krašte buvo 46 pradi-

¹ A. Bruožis, *Mažosios Lietuvos mokyklos ir lietuvių kova dėl gimtosios kalbos*, Kaunas, 1935.

² P. Žostautaitė, *Klaipėdos kraštas 1923–1939*, Vilnius, 1992.

³ M. Purvinas, *Klaipėdos krašto mokyklų draugijos istorija*, Kaunas, 1995.

⁴ N. Strakauskaitė, „Mažosios Lietuvos elito identiteto problema. Kultūrinis diskursas“, *Sociologija*, nr. 1–2, 2001, p. 66–77; N. Strakauskaitė, „Lietuviškos mokyklos Klaipėdos krašte 1923–1939 metais“, *Klaipėdos ir Karaliaučiaus kraštų XV–XX a. istorijos problemos. Acta Historica Universitatis Klaipedensis*, 2002, t. VIII, p. 42–50.

⁵ A. Juška, *Mažosios Lietuvos mokykla*, Klaipėda, 2004.

nės mokyklos (*Volksschule*) ir 7 tokio tipo mokyklos buvo Klaipėdos mieste. Tose 46–iose krašto mokyklose mokinių skaičius siekė 3809, iš jų evangelikų – 3732, katalikų – 71, žydų – 1, disidentų – 5; Klaipėdos miesto 7-iose pradžios mokyklose mokėsi 2729 vaikai, iš kurių evangelikų – 2502, katalikų – 110, žydų – 56, disidentų – 63⁶. Žinios apie mokinių konfesinę priklausomybę neatsitiktinai buvo fiksuojamos kaip svarbiausias mokyklų gyvenimo faktas šalia kiekybinių rodiklių. Tai buvo nulemta ilgaamžės Prūsijos švietimo sistemos tradicijos, kai mokyklos buvo pavaldžios Protestantų bažnyčiai. Deja, šioje statistikoje nebuvo išskirtas kalbos požymis, o tai padėtų orientuotis mokyklų nacionalinės sudėties klausimuose. Laimei egzistuoja ir kitos bylos, kur duomenys yra jau įvairesni.

1862–1864 metų statistiniai duomenys rodo, kad Klaipėdos miesto pradžios mokyklose mokinių skaičius sumažėjo iki 2146, bei nurodomi ir kalbos duomenys – visi miesto mokyklų mokiniai kalbėjo vokiškai. Be to, pažymėta, kad 319 mokyklinio amžiaus vaikų mokyklos nelankė. Turint omenyje, kad lankančių mokyklas buvo daugiau nei du tūkstančiai, galima drąsiai teigti, jog Klaipėdos mokyklų situacija atspindi visuotinio pradinio mokslo principo sėkmingo įgyvendinimo Prūsijos karalystėje tendenciją. Privalomas pradinis mokslas šioje valstybėje buvo deklaruotas 1736 m., beje, vienoje pirmųjų Europoje. Tuo tarpu Klaipėdos krašto – daugiausia kaimo – mokyklų skaičius, lyginant su 1857 m., sumažėjo penkiomis, o tai reiškia, kad veikė 41 mokykla. Bet mokinių skaičius jose išaugo nuo 3809 iki 4119, tačiau net 1120 mokyklinio amžiaus vaikų, t. y. vienas ketvirtadalis, mokyklos nelankė⁷. Galime manyti, kad gana didelis mokyklos nelankančiųjų skaičius Klaipėdos krašte susidarė dėl atokesniuose kaimuose gyvenusiųjų, o pradžios mokyklų skaičiaus sumažėjimą galima paaiškinti mokyklų sujungimo tendencija, nes bendras mokinių skaičius išaugo.

Statistinių duomenų apie mokyklas byloje vėliausi duomenys apima 1870–1871 m. Jie yra įdomūs vien todėl, kad šie metai yra riba, kai švietimo politikoje dar buvo paisoma tradicinio prūsijos liberalizmo. Tai reiškia, kad pradžios mokyklose dar buvo taikomas gimtosios kalbos principas, o po 1871 m., susikūrus Vokietijos imperijai, tautinių mažumų kalbos iš mokyklų buvo eliminuotos, taip pat ir lietuvių kalba. Tyrinėtojams svarbu, kad tuo metu atsirado tipinės anketos, kurias užpildydavo mokytojai. Jose jau buvo fiksuojami duomenys apie mokinių gimtąją kalbą. Šie duomenys įdomūs siekiant susidaryti tikslesnį vaizdą apie Klaipėdos krašto gyventojų tautinę sudėtį XIX–XX a. sandūroje. Taigi 1870–1871 m. Klaipėdos mieste veikė 8 pradžios mokyklos, viena iš jų katalikiška. Jose mokėsi 1996 mokiniai, iš jų evangelikų – 1753, katalikų – 112, judėjų – 60, disidentų – 71. Visi mokiniai kalbėjo vokiškai. Tuo metu 48 Klaipėdos krašto pradžios mokyklas lankė 4945 vaikai, iš jų evangelikų buvo 4728, katalikų – 185, judėjų – 7, disidentų – 25. Skirtingai nuo Klaipėdos miesto mokyklų, kalbos požiūriu čia būta didelės įvairovės: didžioji dalis mokinių – 2867 iš 4945 – kalbėjo lietuviškai, 1813 – vokiškai. Įdomu, kad minėtoje anketoje atskira kategorija buvo išskirti mokiniai, kalbėję abiem, t. y. lietuvių ir vokiečių, kalbomis – 2400. Tai reiškia, kad absoliuti dauguma iš lietuvininkų kilusiųjų buvo mokoma vokiečių kalbos⁸. Šį faktą galima paaiškinti tuo, kad nuo 1865 m. Prūsijos švietimo ministerija reikalavo, jog visi mokiniai būtų mokomi laisvai kalbėti ir rašyti vokiškai⁹. Tai, be abejo, palietė ir Klaipėdos krašto mokyklas, todėl šis Prūsijos valdžios dekretas vertas išsamesnio komentaro.

Statistiniai duomenys liudija, kad XIX a. Klaipėdos krašto pradinėse mokyklose didesnę dalis mokinių buvo lietuvininkai. Tačiau čia, kaip ir apskritai Mažojoje Lietuvoje (tai liečia ir kitas tautines mažumas Prūsijos karalystėje), minėtas Prūsijos švietimo ministerijos 1865 m. reikalavimas dėl

⁶ *Acta Generalia des Königlichem Landratsamts Memel: Statistische nachweisungen zum Schül-Verwaltungsbezirk, Geheimes Staatsarchiv Preussische Kulturbesitz, HA XX, Ostpreussen-Litauen II. Rep. 18 Memel, B. 223, S. 153 (toliau – GStaPK).*

⁷ *Acta Generalia...*, GStaPK, S. 236.

⁸ *Acta Generalia...*, GStaPK, p. 415.

⁹ A. Hermann, *Lietuvių ir vokiečių kaimynystė*, Vilnius, 2000, p. 34.

vokiečių kalbos mokymosi nesukėlė pasipiktinimo ir buvo priimtas kaip norma. Tokią laikyseną nulėmusių priežasčių buvo ne viena. Pirmiausia akcentuoti dinamiški pokyčiai, vykę nuo XIX a. vidurio Prūsijos socialinėje-ekonominėje raidoje, kuriuos labiausiai inspiravo industrializacijos procesai besikonsoliduojančioje Vokietijoje. Būtent šiame fone vokiečių kalbos mokėjimas buvo būtina sąlyga sėkmingai integracijai į sparčiai kintantį ekonominį gyvenimą, siekiant karjeros ir pan. Tokiomis aplinkybėmis nemaža dalis lietuvininkų atsідūrė tradicijos ir pragmatizmo kryžkelėje.

Kitokios reakcijos sulaukė tik ką susikūrusios Vokietijos imperijos švietimo ministro A. Falko 1872 m. įsakymas, bylojęs, kad jau nuo pirmos klasės dėstomoji kalba mokyklose yra viena – vokiečių. Netrukus tarp Rytų Prūsijoje gyvenusių lietuvininkų kilo didžiulis peticinis sąjūdis, išjudinęs, rodėsi, labai inertiškus lietuvininkus. Tai plati tema ir šiame straipsnyje neturime intencijų ją išsamiau analizuoti, tad apsiribosime keletu pastabų.

Ramiai sutiktas 1865 m. įvestas privalomas vokiečių kalbos mokymas pradžios mokyklose rodo, kad lietuvininkai, kaip etninė mažuma vokiškai kalbančioje valstybėje, adekvačiai reagavo į socialinę-ekonominę realybę. Ji privalėjo prisitaikyti.

Kitokia reakcija į pasikeitimus švietimo politikoje po 1871 m. rodo, kad lietuvininkų bendruomenė buvo ne tik pragmatiška, bet ir tradiconalistinė, valstietiška bendruomenė, kurios svarbiausi prioritetai – religija ir kalba. Valdžiai į juos pasikėsinus, pirmą kartą pavyko lietuvininkus įtraukti į saikingą „politikavimą“ peticijų forma.

Bet tai dar niekuo nepriminė didžiojo lietuvių ir vokiečių konflikto, kilusio Klaipėdos krašte XX a. 3–4-ąjį dešimtmečiais, į kurį tam tikru mastu buvo įtraukti ir lietuvininkai. Kokias aistras sukeldavo politinės konkurencijos tarp Lietuvos ir Vokietijos sąlygota įtampa Klaipėdos krašte atskleidžia dokumentai, patekę į GStaPK ir liečiantys Pagėgių apskrities mokyklas.

1937 m. spalio 21 d. Lauksargių liaudies mokyklos (*Volksschule*), mokytojas Jonas Bicka pasiaiškino Pagėgių apskrities mokyklų patarėjui rašė: „Dėl mano bausmių, taikomų Lauksargių liaudies mokykloje Behrendto Friedricho dukteriai Dorai Behrendtaitei už lietuvių kalbos nesimokymą. Netiesa, kad aš mergaitę visą valandą kampe išlaikiau. Tiesa yra tai, kad p. Behrendtas savo dukterį moko neklausyti mokytojo ir nesimokyti lietuvių kalbos. Dėl to ši stengiasi niekuomet neužsirašinėti to, kas mokytojo aiškinama ir parašoma lentoje. Visa, kas mokoma lietuviškai, paaiškinama ir užrašoma ir vokiškai. Bet Behrendtaite ir Scherlodytė neužsirašinėja. Be to, vis dar mėgina kada ne kada kategoriškai pareikšti, kad lietuvių kalbos nesimokysiančios, tėvai neleidžia, jų sąsiuvinius suplėša. Yra dar pora tėvų, kurie taip pat pradėjo raginti savo vaikus lietuviškai nesimokyti. Pvz., Eva Rudaitytė, nors labai gražiai lietuviškai kalba, pareiškė vieną dieną, kad jos tėvas jai uždraudęs lietuviškai mokytis. Ji ir dabar lietuviškai nedainuoja. Reikalauja lietuvių kalbos tik tiek, kiek jos numatyta mokykloms su vokiečių dėstomąja kalba“¹⁰. O numatyta šiose mokyklose buvo du kartus per savaitę dvi lietuvių kalbos pamokos. Be to, minėtame pasiaiškinyje mokytojas dar rašė, jog pamokų metu į mokyklą buvo įsiveržusi ponja Behrendtienė, sukėlus triukšmą, parodydama nepagarbą mokytojui, ir taip toliau.

Lietuvių kalbos pamokų ignoravimas nebuvo vienintelė problema. Mokyklų patarėjams, kurie inspektavo mokyklas ir, be kita ko, turėjo stebėti, ar nepažeidžiama Klaipėdos konvencijos nuostata dėl lietuvių ir vokiečių kalbų lygiateisiškumo švietimo srityje bei kaip respektuojama Lietuvos valstybės simbolika, precedentų nestigo. Viename iš raštų, skirtų mokyklų patarėjams, buvo teigiama, kad įvairiose krašto mokyklose buvo pastebėta, jog pavienių mokinių vadovėliuose, pvz.,

¹⁰ 1937 m. spalio 21 d. Lauksargių liaudies mokyklos mokytojo Jono Bickos pareiškimas, GStaPK, Ostpreussen-Litauen II, HA XX, Rep. 230, Nr. 12, S. 11.

„Darželis“, išplėsti ar pagadinti valstybės Prezidento portretas, Vytis ir kiti valstybės simboliai, bei pabrėžta, kad tokių vadovėlių mokyklose naudoti negalima¹¹.

Dirvą tautiniams konfliktams krašte sudarė ne tik kalba, bet ir tikyba. Tai liudija 1936 m. gegužės 29 d. Smalininkų lietuviškos mokyklos, kuri priklausė Mokyklų draugijai (šias mokyklas per Klaipėdos krašto gubernatorių finansavo Lietuvos vyriausybė), mokytojo Jono Abrutaičio raštas Pagėgių apskrities mokyklų patarėjui. Mokytojas rašė: „Kadangi mano mokykloje yra gana didelis skaičius (16) katalikų tikybos mokinių, tenka juos paleisti į namus, kada turiu su evangelikais tikybos pamokas, nes mokinių tėvai taip reikalauja. Katalikų kunigas iš Viešvilės atvyksta tik vienai pamokai pirmadieniais. Katalikų vaikų tėvai vėl būtų nepatenkinti, jeigu jų vaikus 3 ar 4 kartus savaitėje anksčiau namo paleisčiau. Nustačiau ir evangelikams tik 2 tikybos pamokas savaitėje. Prašau dėl to nurodymų“¹².

Statistiniai duomenys liudija, kad šioje Smalininkų mokykloje mokinių santykis religijos aspektu buvo toks: 1931 m. iš viso mokėsi 53 mokiniai, tarp jų 29 evangelikai ir 24 katalikai; 1933 m. iš viso čia mokėsi 63 mokiniai, tarp jų 27 evangelikai ir 36 katalikai; 1934 m. iš 95 mokinių tik 31 evangelikas ir 64 katalikai¹³. Akivaizdu, kad ši statistika rodo būdingą paribio mokyklos situaciją, todėl suprantama, jog mokytojas turėjo būti lankstus ir privalėjo sugebėti laviruoti. Šis pavyzdys parankus ir išsamesniam apibendrinimui, nes paribio situacijoje buvo visi lietuvininkai. Kol toje paribio situacijoje pagrindinė dimensija buvo kultūra (kalba, religija), laviruoti buvo paprasčiau, kai šią dimensiją nustumė po 1923-ųjų metų į pirmą vietą iškilusi politika, laviruoti tapo sunkiau, kartais net neįmanoma, nes lietuvininkai privalėjo rinktis, Lietuvos ar Vokietijos pusę palaikyti. O kaip tik tokio pasirinkimo tradicijos jų istorinėje raidoje nebūta.

Minėtose bylose esama nemažai informacijos ir apie mokytojų kadru komplektavimo specifiką Klaipėdos krašto mokyklose. Išliko gana daug leidimų, pasirašytų Pagėgių apskrities mokyklų patarėjų, kurie suteikdavo teisę asmenims, turintiems pedagoginį išsilavinimą, vienerius metus dirbti Direktorijos žinioje buvusiose liaudies mokyklose (*Volksschulle*) ar Mokyklų draugijai priklausiusiose pradžios mokyklose. Absoliuti dauguma pretendentų užimti mokytojų vietas pridėtuose prie prašymų gyvenimo aprašymuose pažymėję, jog yra evangelikų tikėjimo. Būta tik kelių išimčių, kai mokytojas katalikas prašė tokio leidimo. Pavyzdžiui, Smieliausko Eduardo, gimusio Palangoje, baigusio Tauragės mokytojų seminariją, kataliko, prašymo pabaigoje buvo daug sakanti frazė – „Pažįstu Mažosios Lietuvos papročius bei būdą, todėl jaučiuosi sugebąs auklėti Mažosios Lietuvos jaunimą“¹⁴.

Taip pat gana daug mokytojų buvo gimę Klaipėdos krašte: Evaldas Gerhardas Freitagas, gimęs 1913 m. Pagėgių apskrityje, Katyčių valsčiuje, Katyčių kaime; Ernstas Erikas Omkis, gimęs 1914 m. Pagėgių apskrityje, Stoniškių valsčiuje, Šilgalių kaime. Nemaža dalis mokytojų, dirbusių Klaipėdos krašto mokyklose, taip pat buvo evangelikai, kilę iš vadinamųjų Paprūsių (Vilkaviškio, Marijampolės apskritys): Edas Bliumas, gimęs 1903 m. Vikaviškio apskrityje, Kybartų valsčiuje; Alfredas Emilis Juodlaukis, gimęs 1909 m. Vilkaviškio apskrityje, Vištyčio miestelyje¹⁵.

Didžioji dauguma šių mokytojų pedagoginį išsilavinimą buvo įgiję Tauragės ar Marijampolės mokytojų seminarijose ir pagal Lietuvos švietimo ministerijos patvirtintus nuostatus privalėjo už gautą stipendiją (maždaug 2000 Lt) atidirbti pusantrų metų vyriausybės paskirtoje vietoje bei gra-

¹¹ 1936 m. rugpjūčio 19 d. raštas mokyklų patarėjui Naujokui, GStaPK, Ostpreussen-Litauen II, HA XX, Rep. 230, Nr. 24, S. 4.

¹² 1936 m. gegužės 29 d. Smalininkų lietuviškos mokyklos mokytojo Jono Abrutaičio raštas Pagėgių apskrities mokyklų patarėjui, GStaPK, Ostpreussen-Litauen II, HA XX, Rep. 16, S. 21.

¹³ Pagėgių apskrities mokyklų statistiniai duomenys, GStaPK, Ostpreussen-Litauen II, HA XX, Rep. 230, Nr. 1, S. 7-12.

¹⁴ 1931 m. spalio 30 d. Smieliausko Eduardo *Curriculum Vitae*, GStaPK, Ostpreussen-Litauen II, HA XX, Rep. 230, Nr. 4, S. 23.

¹⁵ Mokytojų prašymai leisti dirbti Klaipėdos krašto Pagėgių apskrities mokyklose, GStaPK, Ostpreuse-Litauen II, HA XX, Rep. 230, Nr. 13, S. 16; Nr. 10, S. 4; Nr. 15, S. 26; Nr. 17, S. 11.

žinti 30% gautos stipendijos sumos¹⁶. Taigi mokytojų kadrų parinkimas, ypatingą dėmesį kreipiant į konfesinę priklausomybę bei Klaipėdos krašto papročių išmanymą, rodo, kad Lietuvos politinis siekis skleisti lietuvių negalėjo būti vykdomas beatodairiškai, ignoruojant ilgaamžę tradiciją, ir kai to buvo paisoma, buvo pasiekiami neblogų rezultatų. Privačių lietuviškų mokyklų ir jų mokinių skaičiaus augimas krašte šią tendenciją pagrindžia.

XIX a. paskutiniame ketvirtyje pangermanistinės politikos srautas nusinešė ne tik lietuviškas mokyklas, bet ir skatino tautiniu atžvilgiu mišriuose Vokietijos imperijos regionuose gyvenusius lietuvius prisitaikyti prie naujos politinės situacijos. Remdamiesi dokumentais, esančiais Olsztyno valstybiniame archyve, trumpai aptarsime vieną iš tokių būdų – nevokiškų pavardžių keitimą vokiška jų forma. Klaipėdos krašto apskrities valdybos (*Landratsamt*) byloje apie pavardžių rašybos pakeitimus (*Veränderte Schreibweise der Familiennamen*, bylos puslapiai nenumeruoti) surinkti 1903–1919 m. laikotarpio asmenų prašymai pakeisti jų nevokišką, dažniausiai lietuvišką, pavardžių formą į vokišką. Krenta į akis, jog tai buvo daroma visiškai savanoriškai. Kita vertus, šis procesas buvo formalizuotas 1910 m. vasario 11 d. Rytų Prūsijos vyriausybės prezidentui grafui Heinrichui Christianui von Keyserlingui išleidus formuliarą, kuriame buvo siūloma (nereikalaujama) nevokiškių kilmės pavardės, esant galimybei, pritaikyti prie vokiečių kalbos¹⁷. Vis dėlto jeigu remsimės tik šios bylos duomenimis, prašymų suteikti nevokiškai pavardei vokišką formą nebūta labai daug, jų galima priskaičiuoti kelias dešimtis, bet prašančiųjų skalė socialinės kilmės požiūriu buvo plati.

1903 m. spalio 15 d. kalvis iš Baičių kaimo Johanas Ferdinandas Willouwitzas prašė pakeisti šią pavardės formą į „Willumeit“. Tų pačių metų sausio 2 d. prašymą įteikė tūlo Dumaičio (Dumatis) našlė, prašydama pakeisti pavardės formą į „Dumath“, motyvuodama savo prašymą tuo, kad jos vaikai gyvena Vakaruose, ir lietuviška pavardės forma jiems nepatogi. 1910 m. kovo 30 d. pirklys iš Klaipėdos, gimęs Kintuose, Mikkis Szaukelis prašė pakeisti ne tik pavardę, bet ir vardą – „Max Schaukelies“, o 1912 m. sausio 6 d. pateiktame mašinisto Jurgio Salmio (Salmies) iš Klaipėdos, gimusio Nimersetoje, prašyme buvo pageidaujama pakeisti tik lietuvišką vardą Jurgis į vokišką šio vardo formą „Georg“. Analogišką prašymą 1917 m. spalio 2 d. pateikė Klaipėdos priemiestyje Vitėje gyvenusi Urtė Gudauski, norėdama vadintis „Dorothea“¹⁸. Iš pateiktų pavyzdžių matyti, jog tik retais atvejais, kaip Dumaičių šeimos, tokio pobūdžio prašymuose buvo nurodomas motyvas, kodėl prašantysis nori kitos pavardės formos. Akivaizdu, kad vokiškos pavardės formos adaptavimas buvo valdžios institucijoms priimtinas, todėl primygtinai motyvuoti tokių prašymų nereikėdavo. Galime konstatuoti, kad Klaipėdos krašte iki Pirmojo pasaulinio karo nevokiškų pavardžių keitimo į vokišką procesas nebuvo įgavęs didelio masto, paprastai tokius prašymus pateikdavo Klaipėdos miesto gyventojai, o konservatyvūs kaimo gyventojai lietuvininkai, saugoję gimtąją kalbą, saugojo ir savo lietuviškas pavardes.

Archyvalių fragmentai, susiję su Klaipėdos krašto mokyklomis XIX a. pabaigoje ir XX a. 4-ajame dešimtmetyje bei pavardžių keitimu, atsisakant vieno esminių požymių, liudijančių priklausomybę tautinei mažumai, praturtina mūsų galimybes pagrįsti šiame regione susiklosčiusius sudėtingus tautinius santykius, kuriuos nulėmė radikaliai pakitusios politinės aplinkybės: 1871–1918 m. Vokietijos imperijos pangermanistinė politika, 1923–1939 m. Lietuvos ir Vokietijos politinė konkurencija Klaipėdos krašte.

¹⁶ Ištrauka iš „Valstybinių stipendijų ir paskolų įstatymo“, GStaPK, Ostpreussen-Litauen II, HA XX, Rep. 230, Nr. 10, S. 4.

¹⁷ 1910 m. vasario 11 d. Rytų Prūsijos vyriausybės prezidento von Keyserlingo raštas Klaipėdos apskrities valdybai, Archywum państwowe w Olsztynie, F. 1589, B. 19 (toliau – 1910 m. vasario 11 d. Rytų Prūsijos vyriausybės...).

¹⁸ 1910 m. vasario 11 d. Rytų Prūsijos vyriausybės...

Ethnic relations in Klaipeda region in 19–20th centuries: data from Berlin and Olsztyn archives

Summary

In the history of Klaipeda region multiculturalism is evident, especially, in the Lithuanian schools that were operating from 16th to 19th centuries. It was an outcome of reformation's rule regarding the usage of mother tongue and writing.

Based on the documents found in Berlin and Olsztyn archives, the article analyses the Klaipeda region statistics. The analyzed statistics includes student quantity and their ethnic composition in the end of 19th century, ethnic conflicts in Klaipeda region schools between World War I and World War II, and change of Lithuanian surnames to German forms of the names in the beginning of the 20th century. All of this is related to the problem of Lithuanian identity, which was present in the beginning of the 20th century.